

Dvanáct úvah o technice v podání José Ortegy y Gasseta

Zdeněk Smutný¹

¹ Katedra systémové analýzy, Fakulta informatiky a statistiky,
Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3
zdenek.smutny@vse.cz

Abstrakt: Recenze knihy J. O. Gasseta „Úvaha o technice“, kterou v roce 2011 vydalo nakladatelství Oikoymenh. Kniha je souborem dvanácti přednášek z roku 1933, předmluvou z roku 1939 a úvodní kapitolou „Co je to technika?“ nalezené v Gassetově nevydané pozůstalosti. Čtenáři je nabídnuta k zamyšlení také paralela jeho úvah směrem k dnešní informační společnosti.

Klíčová slova: José Ortega Gasset, filosofie vědy, recenze, úvaha o technice

Title: Twelve reflections on technics according to Jose Ortega y Gasset

Abstract: This article is review of book of J. O. Gasset: "Reflection on technics", which was published by Oikoymenh in 2011. The book is a set of twelve lectures from 1933, preface from 1939 and introductory chapter "What is technics?" found in Gasset's unreleased estate. The reader is also offered to consider parallel reflection toward to the information society.

Keywords: José Ortega Gasset, Philosophy of science, Review, Reflection on technics

RECENZE KNIHY

GASSET, O. José. *Úvaha o technice*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2011. 127 s. ISBN 978-80-7298-455-8.

Otázky po důsledcích moderní a postmoderní vědy a techniky si kladou především filosofové už od dob, kdy začala postihovat každodenní život člověka a přinášela řadu konsekvencí pro společnost obecně (průmyslová revoluce, urbanizace, mechanizace, pokles úmrtnosti aj.). Největší výdobytky vědy a techniky byly vystavěny především na exaktních přírodních vědách, jejich „průniku“ a aplikaci.

Ve 20. století pak nalezneme díla význačných filosofů zabývajících se těmito novými fenomény odrážejícími se v lidské každodennosti. Z česky vydaných publikací uveďme ze začátku 20. století alespoň knihy Jindřicha Fleischnera *Technická kultura* (1916) a Lewise Mumforda *Technika a civilisace* (1947), pozdější fenomenologická zamyšlení Martina Heideggera v publikaci *Věda, technika a zamyšlení* (2004) nebo Jana Patočky v jeho *Kacířských esejích o filosofii dějin* (2007), dále kupříkladu současná díla Ladislava Tondla *Věda, technika a společnost* (1994) a *Člověk ve světě techniky* (2009). V obecné rovině lze říci, že dochází ke stále většímu příklonu směrem ke konstruktivní racionalitě na rozdíl od „descartovské“ mechanické racionality užívané v 18. a 19. století přírodními vědami. Člověk vytváří tzv. nadpřírodu, novou přírodu nebo také nový přirozený svět, kdy překračuje možnosti přírody a aktivně utváří svět kolem sebe. Toto lidské konání je hodno dalšího studia, nejčastěji z pohledu filosofie nebo historie. V českém prostředí tak nalezneme obory jako *Teorie a dějiny vědy a techniky* na Filosofické fakultě, ZČU v Plzni nebo *Dějiny techniky* na Masarykově ústavu vyšších studií, ČVUT v Praze.

Současný rozvoj informačních technologií a v posledních letech především internetu podněcuje nové otázky nejen z filosofického či kulturního hlediska, nýbrž také z hlediska komerčního. Zpestřením mohou být některé filosofické publikace pro obchodníky či podnikatele, kteří hledají inspiraci pro nové služby nebo jen chtějí získat odlišný pohled na společenský vývoj než ten, který je „tlačen“ současnými médii v článcích o nejnovějších technologiích nebo světových trendech. Mezi takové inspirativní knihy bych zařadil dvanáct Gassetových přednášek o technice v knize *Úvaha o technice*, kterým přes jejich relativní stáří nechybí současný potenciál nadhledu a pohled na obecné (technické) faktory ovlivňující celospolečenské konání. Tato kniha¹ přeložená Michalem Špínou je sestavena z dvanácti přednášek ke kurzu „Co je technika?“ z roku 1933, které pronesl José Ortega y Gasset² (1883-1955) na Letní univerzitě v Santanderu.

Samotné přednášky o technice Gasset formoval v obdobné situaci, jakou zakoušíme nyní. Byla to doba, ve které se celý svět zotavoval z celosvětové ekonomické krize, a zároveň se ve společnosti masově nasazovaly a prosazovaly nové výdobytky technického pokroku – automobily, letadla, elektrifikace měst, telekomunikační zařízení a mnoho dalších. Najdeme zde tedy paralelu mezi

¹ Název originálu: „Meditación de la técnica y otros ensayos sobre ciencia y filosofía“

² Španělský filosof a sociolog, který působil na Madridské univerzitě (Universidad Complutense de Madrid) jako profesor metafyziky.

technickým rozmachem na přelomu 19. a 20. století stejně jako vzestup informačních technologií na přelomu 20. a 21. století.

Gasset rozděluje techniku do tří vývojových stádií (techniku náhody, řemeslníka a technika), kdy zásadní je přístup člověka k mimopřirozenosti techniky. Člověk v období „techniky náhody“ nedokáže odlišit techniku od přírodních aktů, které v jeho životě převažují, a tak k ní také přistupuje. Stejně i v dnešním přotechnizovaném světě nedokážeme vidět a chápat více než jen užití (ná)stroje. Dříve to byla příroda a náhoda, co vytvářelo nový nástroj pro prehistorického člověka, dnes je to společnost, která ho vytváří (požaduje) a jednotliví členové jej pak každodenně používají se stejnou samozřejmostí a přirozeností. Již nechápeme podstatu vzniku fungování daného (ná)stroje,³ jsme učení ho jen používat – specializace a instrumentalizace jednotlivců je typickým znakem dnešní doby. Možná bych místo pojmu „přotechnizovaný svět“ mohl uvést představy o současné technice skryté pod pojmy ubiquitous computing, everywhere či ambient intelligence, kdy se odevzdáváme technice, která nás již plně obklopuje a bez níž již nedokážeme být člověkem.

V úvodních slovech ke svým přednáškám, které byly publikovány rovněž v deníku La Nación (Buenos Aires), vyjadřuje Gasset svůj názor, „že posláním spisovatele je předvídat se slušným předstihem to, co bude o mnoho let později pro jeho čtenáře problémem“. Vše výše zmíněné svým způsobem Gasset opravdu představil s dostatečným předstihem, proto nyní již přistupme a projděme jednotlivé přednášky.

První svou přednášku Gasset věnuje pozici techniky v životě člověka, respektive poukazuje na rozdíly mezi člověkem a zvířetem. Zásadní otázka, kterou pokládá hned na začátku, je: „Proč člověk raději žije, než aby přestal být?“ [1, str. 18] Odpověď na ni se nedozvíme a Gasset pouze přijímá jako fakt, že člověk chce žít z vlastní vůle a rozvíjí další myšlenky. Člověk, stejně jako zvíře, má určité základní potřeby k životu, které se snaží naplnit. Zvíře na rozdíl od člověka nemá při obraně svého života intelektuální⁴ výbavu jako člověk. „Zvíře, pokud nemůže vyvinout činnost ze svého základního repertoáru, aby uspokojilo nějakou potřebu – kupříkladu pokud není po ruce oheň ani jeskyně –, nečiní nic dalšího a vydává se smrti. Naproti tomu člověk se vrhá do nového typu činností...“ [1, str. 21] Zatímco zvíře je stále v souladu s přírodou, člověk se staví proti ní. Člověk dokáže odhlédnout od svých přímých potřeb (okamžitého uspokojení potřeby), životní naléhavosti, ke které je zvíře upoutáno, a vytváří druhý repertoár činností, kterými nepřímě uspokojí původní potřeby. Bytí zvířete není nic jiného než systém jeho (biologických) potřeb a aktů k jejich přímému naplnění. Z toho můžeme vyvodit zásadní závěr: „Zatímco všechny ostatní bytosti jsou ve shodě se svými objektivními podmínkami – s přírodou nebo okolností –, člověk s nimi ve shodě není, nýbrž je čímsi cizím, odlišným od své okolnosti; avšak hodlá-li v ní být a pobývat, nezbyvá mu než přijmout podmínky, které mu tato ukládá.“ [1, str. 22] Člověk se dokáže v zásadních momentech oddělit od okolnosti (okolnostojichnosti) a pohroužit se do sebe a právě v těchto chvílích vytváří repertoár druhých aktů, „které nejsou přímou a bezprostřední odpovědí na imperativy či potřeby jeho okolnosti.“ [1, str. 22] Nová kvalita, jež pociťujeme v druhých aktech, pak přeměňuje přírodu (okolnost). Tyto své úvahy dále rozvádí v Darmstadtské přednášce z roku 1951, kde hovoří o mýtu člověka za technikou

---

³ Prostěji řečeno – už nevidíme žádná mechanická kolečka, díky čemuž se můžeme dovědět principu, na kterém (ná)stroj funguje.

⁴ Podle Gasseta nejde ani tak o inteligenci jako o paměť. Viz [1, str. 75]

a popisuje člověka jako „nemocné zvíře“ (není v souladu s přírodou či okolností), které objevilo fantazii a nalezlo v sobě vnitřní svět. [1, str. 79]

Z úvodní přednášky vyplývá i definice techniky: Jedná se o „přeměnu, kterou člověk vyvolává v přírodě s ohledem na uspokojení svých potřeb.“ A dále Gasset dodává: „Technika je tedy energetickou reakcí proti přírodě a okolnosti, která vede k tomu, že je mezi nimi a člověkem vytvořena nová příroda, rozprostřená nad tou původní: nadpříroda.“ [1, str. 23] Pro jistotu zde ještě jednou explicitně uveďme onen zásadní detail, totiž že technika není to, co člověk dělá k uspokojení svých potřeb (samotné šití rybářských sítí člověka nenasytí), nýbrž technika přetváří přírodu či okolnost, tak aby takto vzniklá nadpříroda naplňovala potřeby člověka (vhodně užitá rybářské sítě zvyšují možnosti člověka obstarat si potravu).

V druhé přednášce se Gasset zamýšlí nad potřebou a lidskou potřebou. Zatímco zvíře uspokojuje své nutné potřeby, tak člověk uspokojuje nutné i nadbytečné. „Život pro něj neznamena pouhé bytí, nýbrž blahobyť... Člověk nemá žádnou snahu pobývat ve světě. To, o co usiluje, je blahobyť.“ [1, str. 25-26] A právě technika onu nadbytečnost blahobytu produkuje. Ještě lépe tento rozdíl (potřeby člověka a zvířete) uvidíme „pokud si všimneme, že účely se liší: na jedné straně služba organickému životu, tedy adaptace subjektu na jeho prostředí, prosté pobývání v přírodě. Na druhé straně služba dobrému životu, což předpokládá adaptaci prostředí dle vůle subjektu.“ [1, str. 27] Ve výsledku to znamená, že člověk se takto oprostuje od prostoru a času a díky tomu se může věnovat novým aktivitám (člověk už netráví celý den obstaráváním potravy).

Ve třetí přednášce dokonává své myšlenky o technice jako úsilí člověka šetřit úsilím. Kromě toho přináší technika také jistotu - na rozdíl od strachu, úzkosti či starosti, kterým přirozeně čelíme nárokům, jež na nás klade příroda. Zásadní myšlenkou této přednášky je ovšem tzv. vynalezený či vymyšlený život. „Neboť člověk, chce-li existovat, je nucen existovat v přírodě pohroužen do ní: je zvířetem. Jenže člověk si přírodu upravuje, aby tento život omezil na minimum, aby nemusel dělat to, co musí dělat zvíře.“ [1, str. 32] A díky tomu, že nemusí už dělat to, co musí činit zvíře, objevuje se člověku nový prostor pro činnosti, které nejsou kladeny přírodou, ale samotným člověkem. „A právě tento vynalezený, vymyšlený život, vymyšlený tak, jako se vymýšlí román nebo divadelní kus, je tím, co člověk nazývá lidským životem, blahobytem.“ [1, str. 32]

Další přednáškou chce autor zajít více pod povrch věci. Člověk je obklopen překážkami, ale na druhé straně také příležitostmi. Lidské bytí nespočívá tak jako bytí kamene v tom, čím již je, nýbrž v jeho dosavadním nebytí. „V tomto smyslu není člověk věcí nýbrž nárokem, nárokem být tímto nebo něčím jiným... bytí není člověku dáno, ale je prozatím pouhou imaginární možností, je lidskému druhu vlastní nestálost a variabilita nesrovnatelná se zvířecími druhy.“ [1, str. 37-38]

Pátá až devátá kapitola se zabývá dalšími konsekvencemi vyplývající z techniky člověka. Dále je rozvedena myšlenka, čím je pro nás náš život. Je především nevyčerpatelným zaměstnáním – život je tedy zhotovováním sebe sama. Autor stručně pojednává o dějinách lidského myšlení ve vztahu k přemýšlení o světě a jeho tvárnosti díky našemu myšlení. Ono neustálé zaměstnání, kterým naše

zhotovování je, si lze představit jako určitý program (touha), kterého se držíme a který nás vede životem.⁵

Gasset dále navazuje a zmiňuje zajímavý jev a to, že se člověk po dosažení svého vysněného cíle najednou stane bezradným. Uvádí příklad člověka, který se stal svým přičiněním boháč: „Má v rukou možnost splnit si svá přání, ale shledává, že neumí přání mít. V hloubi duše si uvědomuje, že po ničem netouží, že sám od sebe není schopen nasměrovat svoji žádost a rozhodnout se mezi nesčetnými věcmi, jež mu okolí nabízí.“ [1, str. 41] Člověk se pak uchyluje ke vzoru, který obecně společnost uznává. Nový boháč si tedy koupí „odznaky“ své moci či postavení – luxusní auto, velký dům a jiné hmotné či nehmotné statky. Ale nejsou to jeho přání, ty za něj už udělala společnost. „Současný člověk neví čím být: chybí mu imaginace k tomu, aby vymyslel obsah vlastního života.“ [1, str. 42]

Techniku můžeme přirovnat k funkci neustále měnícího se lidského programu. Podle toho v jaké kultuře žijeme, se mění i technika, kterou daná společnost vytváří – neboli Tibeťan bude vynalézat jiné techniky než Západoevropan. Člověk pak v rámci společnosti vytváří tzv. mimopřirozený program (oproti přirozenému, jež je koherentní s přírodou). Jedná se o způsob života, který vymyslel sám člověk, respektive společenství lidí. Gasset uvádí příklad vzniku středověkého rytíře a anglického gentlemana. Důraz klade na období jejich vzniku a sociokulturní zázemí, které pak vytváří tyto společensky uznané vzory chování.

V posledních čtyřech přednáškách se Gasset vrací k hlavní linii a představuje vývojová stádia techniky. Jak bylo řečeno již v úvodu, Gasset dělí vývojová stádia techniky na tři:

- Techniku náhody
- Techniku řemeslníka
- Techniku technika

Začněme „technikou náhody“, která je typická pro před-historického člověka. Tento člověk si není vědom svých schopností (např. invence), které mu dovolují měnit přírodu podle jeho potřeb. „Technické akty se tedy rozptylují a utápějí v celku jeho přírodních aktů a jeho myslí se jeví jakožto přináležející k jeho netechnickému životu.“ [1, str. 56] První primitivní technika, kterou si zřejmě tento člověk uvědomuje, je magie. Jedná se o akty člověka, které jsou opředeny magickou aurou, neznámem. Tedy i magie je technikou, i když ne nutně úspěšnou.

Ve druhém stádiu – technika řemeslníka – přichází zásadní uvědomění, kdy si člověk začíná být „vědom techniky jakožto čehosi speciálního a odděleného.“ [1, str. 59] Vytvářejí se jednotlivá řemeslnická povolání a člověk si je vědom, že je nemůže vykonávat kdokoli. Ačkoli si již uvědomuje, že technika je něco odděleného od přírody, přesto má tento člověk stále blízko k přírodě a dokáže se vrátit k primitivnímu životu, tedy žít bez techniky. Řemeslník je především „obrácen do minulosti, nikoli otevřen novinkám.“ [1, str. 60] Což znamená, že se snaží stát součástí již existující tradice, kde mistr předává učedníkovi naučené techniky.

Poslední období je charakteristické nástupem strojů. Začátek tohoto období Gasset datuje přibližně kolem roku 1825 s Robertovým tkalcovským stavem. „V řemeslnictví je nástroj a náčiní pouze

---

⁵ Dodal bych: „k vytyčenému cíli“, ale program není jenom jeden cíl. Je to komplexní pohled na sebe sama – co bych chtěl být (mít rodinu, být bohatý, mít postavení ve firmě...).

doplňkem člověka... Naproti tomu u strojů se nástroj dostává do popředí: už to není on, kdo pomáhá člověku, nýbrž naopak: je to člověk, který zkrátka pomáhá stroji a doplňuje ho.“ [1, str. 61] V tomto období dochází k rozštěpení řemeslníka na dělníka a technika. Zatímco dělník pomáhá stroji,⁶ tak technik vynalézá, protože si je plně vědom toho, že může objevovat. Člověk je již od 19. století existenciálně závislý na technice – současná populace je tak velká, že by bez techniky většina lidí nepřežila.

Tím bych také ukončil tento krátký exkurz přednáškami José Ortegy y Gasseta zabývajících se úvahami o technice, tak jak je formuloval kolem roku 1933 a v roce 1939 uspořádal do knihy. V pozdějším díle Martina Heideggera *Věda technika a zamyšlení* (2004), najdeme některé momenty totožné s Gasetovými úvahami, avšak výhodou Gasetova díla je pro čtenáře přístupnější jazyk a mnohé ilustrativní příklady z běžného života, které velmi ulehčují vstřebání předkládané látky.

Současný člověk je velmi dobrý v hledání analogií a právě v této publikaci najde pozorný čtenář mnoho paralel ke stavu současného světa. Stejně tak je zde představen ústřední moment, jenž člověka žene životem dále, a tato ústřední linka se odráží v době páry stejně jako v době internetu. Proto se nejedná z mého pohledu pouze o filosofický spis pro filosofy či historiky, ale také o inspirativní dílo pro techniky dnešní doby (doby přetechnizované, doby snad až příliš technicistně pojeté skutečnosti) – v tom spatřuji jedinečnost této knihy.

Lidé se již dlouho vzpírají přírodě a svému údělu. Jak uvádí ve své první přednášce Gasset: V mezni životní situaci zvířete bez techniky přichází odevzdání se okolnosti přírody. Stejně tak člověk odevzdává dnes své fyzické tělo okolnosti nadpřírody, díky které (časově i prostorově) minimalizoval to, co mu ukládá příroda, a žije v alternativě nabízené virtuálním prostředím – asi v současnosti největším lidským konstruktem.

POZNÁMKA:

Tento článek byl zpracován za podpory prostředků IGA grantu IG409012 – "Význam a vliv sociálních sítí na formování informační společnosti a sociálně-ekonomického prostředí" řešeném na FIS, VŠE v Praze.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- [1] GASSET, O. José. *Úvaha o technice*. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 2011. 127 s. ISBN 978-80-7298-455-8.

⁶ Gasset to však nikde v textu explicitně nezmiňuje a zabývá se především činností technika.